

СЛАВЯНОБЪЛГАРСКИЯТ ПЛАСТ В ОЙКОНИМИ ОТ ЮЖНИТЕ РОДОПИ (КСАНТИЙСКО, ГЮМЮРДЖИНСКО, СОФЛИЙСКО И ДИМОТИШКО)

ELENA KANEVSKA-NIKOLOVA

*Uniwersytet Płowski im. Pałsja Hilendarskiego
– Filia w Smolanie*

THE SLAVO-BULGARIAN LAYER IN OIKONYMS FROM THE SOUTHERN RHODOPES (THE REGIONS OF XANTHI, KOMOTINI, SOUFLI AND DIDYMOTICHO). The paper examines oikonyms from 163 villages and neighbourhoods in the Southern Rhodope region. Although most of the local names have been turcicised through administrative measures, the Slavo-Bulgarian layer in these oikonyms is still considerable.

Keywords: oikonyms, Balkan onomastics, Rhodope mountain.

Предмет на изследване са ойконимите на 163 села и махали в Южните Родопи – 82 в Ксантийско (Кс.), 56 в Гюмюрджинско (Гюм.), 10 в Софлийско (Соф.) и 15 в Димотишко (Дим.). Селищните имена (СелИ) са ексцерпирани от няколко източника [Антонова-Василева – Митринов 2011; Канев 1975; Кокас и кол. 2003; Митринов 2011; Митринов 2014; Гайдаджиева 2015], затова при част от ойконимите са дадени по няколко варианта, а някои от названията са уточнявани на терен. Редица селища имат успоредни названия – българско и турско, българско и гръцко или турско и гръцко. Целта е да се направи етимологична, словообразователна и семантична характеристика на събрания корпус от селищни имена. Някои от селищата вече не съществуват, но старите им имена са останали в писмените източници и в паметта на преселниците, а населението на отделни селища, особено в Гюмюрджинско, се е потурчило, като вече общува само на турски език [Митринов 2011: 54]. Както отбелязва Ив. Гайдаджиева, голяма част от селищните имена в Западна Тракия са турцизирани по административен път, въпреки че в областта са живели плътни маси българи християни и българи мохамедани, но независимо от повсеместната

турцизация, на която е била подложена ойконимичната система, в проучвания район са запазени СелИ от славянски произход, които са доказателство за трайно българско присъствие в Беломорието [Гайдаджиева 2015: 90]. Още патриарх Кирил прави заключението, че в районите, където турското езиково влияние е слабо, е запазена в голяма степен топонимия от домашен, български произход. Освен това, в българския език на родопските българомохамедани няма гръцки думи от църковно-култовата християнска практика, но само български [КПБ 1960: 4].

От гледна точка на произхода, селищните имена могат да се разделят на две основни групи: с домашен и с чужд произход (предимно от турски). Съотношението между домашните и чуждите СелИ в Ксантийско е 50–50%, в Гюмюрджинско – 15–85%, а в Софлийско и Димотишко – 22–78%. Както се вижда, най-висок е процентът на ойконимите с домашен произход в Ксантийско (половината от целия корпус селищни имена), а най-нисък – в Гюмюрджинско, където турцизирането на имената е било и продължава да бъде най-силно. Голяма част от СелИ с чужд произход са *побългарени* чрез типичните за българското словообразуване наставки (вж. по-долу).

Интерес преди всичко представляват ойконимите с домашен произход:

- от старинни, по-нови и редки диалектни думи: Бѧра (от бѧра ‘малка рекичка; поток, вада; застояла вода, локва’) – дн. Стиригма, Кс.; Брусѧва (от брус ‘специален камък за точене на ножове и други сечива’) – дн. Василика¹, Кс.; Гѧброво (от гѧбър) – дн. Калитеа, Кс.; Дѧльово (от дол) – дн. Акреос, Кс.; Качѧлково (от качулка) – дн. Корифи Микис, Кс.; Ковѧчевица / Ковачовица² (от ковач) – мах. на Исѧорен, дн. Орео, Кс.; Козлѧвец (от козел) – дн. Кранѧа, Кс.; Кочѧна / Кочѧно (от кочина ‘свинарник’ или от коч) – дн. Котино, Кс.; Круша – дн. Ахладия, Кс. и Крушево / Крушово – дн. Коримвос, Дим. (от круша); Лезѧцко (от гл. лежа³) – дн. Куцомитис, Кс.; Лѧтница (от диал. лѧтница ‘лятна рѧж (която се сее напролет)’ – дн. Ано Кира и Оаси, Кс.; Люлка (от люлка) – дн. Еора, Кс.; Пѧшевик / Пѧшувик (от пѧша) – дн. Пахни, Кс.; Планинѧна⁴ (от планина) – дн. Диаспарто, Кс.; Поповица (от поп) – дн. мах. на Орео; Прахѧва / Прахово (от прах) – дн. Прахова, Кс.; Припек (от припек) – дн. Рахи, Кс.; Присѧйката (от диал. присѧйка – присѧе ‘място,

1 Гръцките названия на селищата са по данни от изследването на В. Трайков [Трайков 1946; вж. и Митринов 2011].

2 По данни на патриарх Кирил Ковачевица е махала на Исѧорен, а Ан. Разбойников посочва Ковачовица като село в Ксантийско.

3 Вж. Митринов 2014: 117.

4 Записано от Г. Митринов при теренно проучване [Митринов 2014: 117].

- изложено на слънце, на припек, противоп. на усое) – дн. Сила, Кс.; Пу̀лево (от гл. *пуля се* или от ЛИ Пульо) – дн. Приони, Кс.; Садневица / Садновица / Саднювица / Саднево (от *садя, садене* или *садина* ‘трева *Andropogon ischaetum*’⁵) – дн. Кикнос, Кс.; Самакòф махале / Самокòф махале (от *самоков* ‘приспособление, движено от водна сила за обработка на желязо’⁶) – мах. на Ксанти; Сланвè (от *слана*) – дн. Ливади, Кс.; Сливовица (от *слива*) – дн. Хамило, Гюм.; Чермен (‘червен’) – дн. Орменио, Дим.; Чука – дн. Иморада, Кс. и Цука, Гюм.; Широка поляна / Широко(то) – дн. Сироко, Кс.; Шумàк⁷ (от *шума*) – дн. Кокинопоро, Гюм.;
- от старинни лични имена или прякори: Базàйково / Босойково / Басойково⁸ (вероятно от ЛИ Басайко / Босойко⁹) – дн. Мантена, Кс.; Братàнково (от ЛИ Братан, Братанко) – дн. Горгона, Кс.; Вълкàново (от ЛИ Вълкан) – дн. Емонио, Кс.; Генчоолар (от ЛИ Генчо) – Гюм.; Гердеме / Гердима = Кьоръ-Димо (от ЛИ Димо – Пр Сляп Димо) – дн. Кардамос, Гюм.; Йованова / Иваново – дн. Йанохорио, Кс. и Юванджели – дн. Фолеа, Гюм. (от ЛИ Юван, Йован, Йово); Мемково / Менково (от ЛИ Мемко или Менко) – дн. Медуса, Кс.; Пèва (Пеева – срв. Пева Стояна, Пеева Стояна – от ЛИ Пейо) – дн. Плайа, Кс.; Пу̀лево (възможно от ЛИ Пульо) – дн. Приони, Кс.; Руса / Русица (ЛИ Руса и Росица) – дн. Руса, Дим.;
 - други: Чермен – 1. осетинско име със значение ‘мек, добродушен, но огнен, пламенен’; 2. славянско име – *чермный* ‘червен’ (*Чермен* – художествен филм, Грузия, 1970 год.; действието протича в едно от селата в Осетия през XVII век) – дн. Орменио, Дим.

При някои двусъставни СелИ едната съставка е с домашен, а другата с чужд произход: Голям Дервент и Малък Дервент (от *голям* или *малък* и тур. *dervent* от пер. *derbent* ‘проход’) – дн. Мега Дерио и Микро Дерио, Соф.; Горна Кърмахала (от *горен,-а* и тур. *kır mahalle* ‘махала в поле, равнина’) – дн. Ано Кира, Кс.; Горна Лъджа, Средна Лъджа и Долна Лъджа (от *горен,-а, среден,-а* или *долен,-а* и тур. *ılıca* ‘топла минерална баня или

5 Вж. Гайдаджиева 2015: 82.

6 Вж. Митринов 2014: 117.

7 Записано от Г. Митринов при теренно проучване [Митринов 2014: 116].

8 Става дума за едно селище – в различните източници: Базайково и Базова махала [Разбойников 1946: 71], Басайково [ПК 1960: 101] и Басойково [Митринов 2011: 54].

9 Образувани от ЛИ Бàсо или Бòсо [вж. Илчев 1969: 65, 85].

топъл минерален извор') – дн. Ано Термес, Месес Термес и Като Термес, Кс.; Караагач-Чермен (от тур. *karaağaç* 'бряст – *Ulmus*' и *чермен* 'червен') – дн. Птелеа / Фтеля, Дим.

Редица селища имат две успоредни названия – от чужд и от домашен произход, например: Айваджик / Алваджик (от тур. *ayva* 'дюля') = Дунйе (диал. *дуня* 'дюля') – дн. Ливас, Кс.; Бăладжа¹⁰ (от тур. *bal* 'мед', *balcı* 'пчелар') = Байлица (от *бай*, *байло*) – дн. Мелитена, Гюм.; Горна Кърмахала (вж. по-горе) = Лѐтница (от *летен*) – дн. Ано Кира, Кс.; Горна Лъджа (вж. по-горе) = Нагорне махале (от *(на)горна махала*) – дн. Ано Термес, Кс.; Гьокчѐ бунар (тур. *gökçe* 'небесносин; красив, изящен' и диал. *бунар* от *boupar* 'кладенец, герен') = Салѝнища / Салищă / Солища (от *сол*) – дн. Главки, Кс.; Егнила / Агнилана (от *агне* / *ягне*, диал. *ягнило* 'обагнените наведнџ агнета') = Енгин Алан (тур. *engine* 'широк, обширен', *alan* 'поле; горска поляна') – дн. Алма, Кс.; Енѝкъой (от тур. *yeni* 'нов, -а, -о' и *köy* 'село') = Кръстополе (от *крѣст* и *поле*) – дн. Ставруполи, Кс.; Енѝкъой (от тур. *yeni* 'нов, -а, -о' и *köy* 'село') = Янѝкево / Янево (от ЛИ Яни, Яньо) – Гюм., Козлукѝойска общ.; Исьѝрен / Ясьѝрен (от тур. *yas* 'скръб, печал' и *ören* 'развалина, руина') = Обряшене, Брещене (от *бряст*) – дн. Орео, Кс.; Козлуджă¹¹ (от пер. *koz* 'орех') = Орехово – дн. Котили, Кс.; Лъджа (от тур. *ilica* 'топла минерална баня или топъл минерален извор') = Баня – дн. Термес, Кс.; Отманерѝ / Отмăн Вирăн / Отмăн Урăн (Отман Йѝрен – от *otoman* 'османски, турски' и *ören* 'развалина, руина') = Старо(но) село – Еранос, Кс.; Руса / Русица = Рушенлар (от ЛИ *Рушѝн* със значение 'блясък') – дн. Руса, Дим.; Сливовица (от *слива*) = Саланджак (тур. *salıncak* 'люлка') – Хамило, Гюм.; Чай махала / Чай махле (тур. *çay* 'река') = Рѝка – дн. Ревма, Кс.

От словообразователна гледна точка интерес представляват славянобългарските наставки с апелативна функция (претърпели онимизация), адекватните наставки и наставките с топонимична функция.

А. Наставки с апелативна функция:

-ак: Шумăк (Кокинопоро, Гюм.);

-еѝ, -ов-еѝ: Козлѝвец (Кранѝа, Кс.);

-ик: Пăшевик / Пăшувик (Пахни, Кс.);

-ища: Салѝнища / Салищă / Солища (Главки, Кс.);

-ка (стб. -ѝка): Люлка (Еора, Кс.); Присѝйката (Сила, Кс.);

10 В. Гайдаджиева посочва Бăладжа като друго име на Братанково, Ксантийско, позовавайки се на изследването на патриарх Кирил (Гайдаджиева 2015: 101; ПК 1960: 27).

11 Козлуджа е старото име и на с. Орешец (Хасковско), на гр. Суворово (Варненско), както и име на село в Румѝния (окръг Кюстенджа, Северна Добруджа).

-ло (-ило): Егнила / Агнилана – от диал. *ягнило* (Алма, Кс.);

-че: Зюмбюлче (Зумбуле, Кс.).

Б. Адективни наставки:

-ен (< -ънъ): Горна Кърмахала (Ано Кира, Кс.); Горна Лъджа, Средна Лъджа и Долна Лъджа (Ано Термес, Месес Термес и Като Термес); Дълно (Талис, Гюм.);

-ов (-ев): Брусџова (Василика, Кс.); Базайково / Базова махала / Басайково / Басойково (Мантена, Кс.); Братанково (Горгона, Кс.); Вълканово (Емонио, Кс.); Габрово (Калитеа, Кс.); Дълбово (Акреос, Кс.); Дургутево (Дургутио, Кс.); Йованова / Иваново (Йанохорио, Кс.); Качулково (Корифи Микис, Кс.); Крушево / Крушово (Коримвос, Дим.); Мемково / Менково (Медуса, Кс.); Мусово (Миртиски, Гюм.); Мустафчево / Мутафчово (Мики, Кс.); Партџкова / Портџкова (Порта, Кс.); Пџва (Плайа, Кс.); Полисково (Полискио, Кс.); Прахџва / Прахово (Прахова, Кс.); Пулево (Приони, Кс.); Саднево (Кикнос, Кс.); Синиково (Сатре, Кс.); Теотоково (Теотокос, Кс.); Тилкиево (Тригуно, Кс.); Хебилево / Ебийлюву / Абийлюву (Хлой, Гюм.); Челебиевата махала; Янйкево / Янево;

-ок: Широка поляна / Широко(то) (Сироко, Кс.);

-ск- (< -ъск-): Стаматџско / Стаматоско (Стаматио, Кс.);

-цк- вм. -ск-: Дурџка махала (Потамохорио, Кс.); Лезџко (Куцомитис, Кс.); Тюлюцка / Тулуцка (Диафоро, Кс.).

В. Наставки с топонимична функция:

-ене: Обряшене / Брџене и Брџене (Орео, Кс.);

-ина: Кочина / Кочино (Котино, Кс.); Сараджина / Саранджина (Саракини, Гюм.);

-ица (-н-ица, -ев-ица, -ов-ица): Байлица (Мелитена, Гюм.); Ковџевица / Ковачовица и Поповица (мах. на Орео, Кс.); Лџница (Ано Кира, Кс.) и Лџница (Оаси, Кс.); Русица (Руса, Дим.); Садневица / Садновица / Саднювица (Кикнос, Кс.); Сливовица (Хамоло, Гюм.);

-ци / -џе: Джуванџе / Жуванџе (Котани, Кс.); Сафтџвци / Софтовци (мах. на Горгона, Кс.).

Членувани: Агнилана (Алма, Кс.), Долапан (Сминти, Кс.), Кџра (Кира, Кс.), Планинџна (Диаспарто, Кс.), Присџката (Сила, Кс.), Староно село (Отманерџ, Кс.), Челебиевата махала, Широко(то).

Както се вижда, повечето от посочените примери са селищни имена от Ксантійско, в които най-добре са запазени както славянобългарските наставки, така и старите български основи.

Традиционно селищните названия от семантична гледна точка се разделят на четири групи¹²: физикогеографски, културно-исторически, посесивни и вторични.

А. Физикогеографски (земеписни) селищни имена:

- СелИ от географски термини и природни явления: Бара, Дòльово, Планинòна, Сланвè, Чука;
- СелИ по различни признаци, пространствени белези, отношение към други обекти: Голям Дервент, Горна Лъджа, Долна Лъджа, Караагач-Чермен, Малък Дервент, Прахòва / Прахово, Припек, Присòйката, Средна Лъджа, Широка поляна / Широко(то);
- СелИ, свързани с растителност: Габрово, Дунйе, Круша, Крушево / Крушово, Лèтница, Сливовица, Шумàк;
- СелИ, свързани с животни: Козлòвец, Кочина.

Б. Културно-исторически селищни имена:

- СелИ, свързани с бита и с човешка дейност: Брусòва, Качùлково, Ковàчевица / Ковачовица, Поповица, Самакòф махале / Самокòф махале, Люлка;
- СелИ, свързани с религиозни вярвания и култови обекти – всички са с гръцки и/или турски произход (Ахрян махале, Аязма, Башклисе, Караклисе, Манастир, Теке, Теке дере, Теотоково, Хаджи Верен, Хаджилар).

В. Посесивни селищни имена:

- СелИ от ЛИ, РИ и Пр: Базàйково / Басàйково / Басойково, Братанково, Вълканово, Генчоолар, Гердима = Кьоръ-Димо, Йованова / Иваново, Мемково / Менково, Пева, Пùлево, Руса / Русица, Юванджели, Янйкево / Янево;
- СелИ от етноними – само с турски произход (Каракурджали, Отманерй).

Г. Вторични селищни имена – имена на махали по имената на местности или други СелИ: Брусòва (махала), Челебиевата махала.

На базата на анализирания ойконимичен материал могат да се направят някои основни изводи:

- 1) Славянобългарският пласт в старата ойконимична система на Южните Родопи е значителен (особено в Ксантийско), въпреки че повечето селищни имена са турцизирани по административен път, аналогично на селищните имена в Средните Родопи [вж. Каневска-Николова и кол. 2015], както и изобщо в Западна Тракия.
- 2) Редица селища, имащи две успоредни названия – от чужд и от домашен

12 Вж. Чолева-Димитрова 2002; Каневска-Николова и кол. 2015; Гайдаджиева 2015 и др.

произход, са с еднакво значение (Козлуджа = Орехово, Лъджа = Баня, Чай махала / Чай махле = Ряка).

- 3) От славянобългарските наставки най-широко застъпени са адективната наставка -ов (-ев) и наставките с топонимична функция -ица (-ев-ица, -ов-ица) и -ци / -це.
- 4) Най-голяма е групата на физикогеографските (земеписните) селищни имена с домашен произход, както и посесивните ойконими от лични имена и прякори, което потвърждава направените изводи за съотношението между отделните семантични групи в ойконимичната система в Смолянско [Каневска-Николова и кол. 2015: 30].

ЛИТЕРАТУРА

- Антонова-Василева – Митринов 2011:** Антонова-Василева, Л.; Митринов, Г. *Речник на българските говори в Южните Родопи, Драмско и Сярско*. София, 2011.
- Гайдаджиева 2015:** Гайдаджиева, Ив. *Местните имена в Западна (Беломорска) Тракия*. Пловдив, 2015.
- Илчев 1969:** Илчев, Ст. *Речник на личните и фамилните имена у българите*. София, 1969.
- Канев 1975:** Канев, К. *Миналото на село Момчиловци, Смолянско*. София, 1975.
- Каневска-Николова и кол. 2015:** Каневска-Николова, Ел.; Кръстанов, В.; Петрова, М.; Михайлов, М.; Томова, Н.; Ламбова, М. *Селищни имена от Смолянско*. Смолян, 2015.
- Кокас и кол. 2003:** Κόκκας, Ν.; Κωνσταντίνίδης, Ν.; Μεχμετάλη, Ρ. *Τα Πομακοχώρια της Θράκης*. Εκδοσεις Οδυσσεας. Αθήνα, 2003.
- Митринов 2011:** Митринов, Г. *Южнородопските български говори в Ксантийско и Гюмюрджинско*. София, 2011.
- Митринов 2014:** Митринов, Г. *Български селищни имена от Южните Родопи*. В: *Изследователски хоризонти на българската лингвистика*. Ред. А. Чолева-Димитрова. София, 2014, 115–123.
- КПБ 1960:** Кирил Патриарх Български. *Българомохамедански селища в Южни Родопи (Ксантийско и Гюмюрджинско)*. София, 1960.
- Разбойников 1946:** Разбойников, Ан. *Земеписните имена в Западна Тракия и българското ѝ население*. – *Балкански преглед*, кн. 6, 1946 (год. I), 70–76.
- Трайков 1946:** Трайков, В. *Населените места в Тракия и Македония под гръцка власт*. София, 1946.
- Чолева-Димитрова 2002:** Чолева-Димитрова, А. *Селищни имена от Югозападна България*. София – Москва, 2002.